

שקיעתו של גיזד האלמוני

תומס הרדי, המשורר וכותב הרומאנים, משתייך, לפי שנת הולדתו, לתקופה הוויקטוריאנית המאוחרת. אשר לאופי כתיבתו — הרי הוא קובע את מקומו בין חורגי הדופן של התקופה. הנטיה השלטת כיום היא זלוזל בוויקטוריאנים. "ויקטוריאני" הפך מושג חופף כמעט לנוקשות וצביעות; צדקנות כלפי חוץ, המסתירה ריקבון פנימי. הוויקטוריאני הטיפוסי מצטייר בעינינו כבעל כרס ובעל גוף, שבע רצון מעצמו ומן הסובב אותו, מוגבל מעט בראייתו ותפישתו, ועוצם עיניו כאשר מזדמן לו מחזה שאינו עולה בקנה אחד עם רצונו והשקפותיו. מובן שתמונה שטחית זו מלאה פגמים ובקיעים. המלכה ויקטוריה ששימשה אות ומופת לבני זמנה, היתה אמנם אשה קטנה ושמנה, געדרת יופי וחן, אולם עם זאת בעלת מרץ רב, כושר עבודה עצום, הערכה קולעת על אנשים ומאורעות, ולא חסרת מעוף פוליטי. ייתכן ולא נטעה אם נאמר, כי היא היתה האחרונה בין מלכי אנגליה, שסמכויותיה עדיין חרגו מייצוג ראווה בלבד.

על כן אין ברצוננו להצטרף לאלה, המיידים אבן במסורת הוויקטוריאנית ומבקשים לבטלה לחלוטין. אולם קשה לנו שלא להבחין במרחק הרב שבינינו לאותה תקופה, מרחק רב יותר מאשר השנים שחלפו עלולות להצדיק. אין להכחיש, כי תכונה אחת, המקובלת אצל ויקטוריאנים רבים ביותר, היא היא הנוגדת את מחשבת האדם בין זמננו: אופטימיזם מובהק ותמיכה בסדרים הקיימים. יש להודות, שתפישה זו הולכת ומתערערת אצל הוויקטוריאנים האחרונים.

מן האופטימיזם והתמיכה בקיים אין בו בתומס הרדי אף שמץ. התכונה הבולטת אף לעיון שטחי ביותר בכתיבו היא נימת הדפטיזם הפאטאליסטי. הרומאנים של הרדי הם רומאנים של משורר. הרדי החל את דרכו הספרותית בכתיבת שירים — אם לא נתחשב במאמר על אמנות הבניה, שהיה הדבר הראשון בדפוס שנשא את שמו — ולאחר שכתב שורה ארוכה של רומאנים, חזר, בערוב ימיו, לכתיבת שירים.

הרומאנים הרבים של הרדי — יד המשורר ניכרת בהם. אף המקצוע אותו למד הרדי ועבד בו ניכר בספריו — האדריכלות. התיכנון המהודק והמדוקדק של ספריו, שאין בו סטיות ופרטים טפלים, נבדל מאוד מרוחב

שקיעתו של ג'וד האלמוני

הלב והשפע של דיקנס. מאידך, הרי סגנונו לעולם אינו כה מצומצם עד שהוא הופך לבלתי מובן, כגון זה של מרדית¹). תמונת עולמו של הרדי אחידה כמעט. קשה לראות בספריו שבפרוזה התפתחות מיוחדת לכוון מסויים. מספר יסודות חוזרים ונשנים בכל יצירותיו הטובות ביותר והם הקובעים את גורל גיבוריו. מה שאמר שאול טשרניחובסקי על עצמו, "האדם אינו אלא כברת ארץ קטנה, האדם אינו אלא תבנית גוף מולדתו", מתאים לתומס הרדי יותר מכל שאמרו עליו הסופרים האנגליים. חבל וואסכס, על כפריו הרבים ועיירותיו הקטנות, מקום הולדתו של הרדי, הוא הוא מקום רוב ההתרחשויות שבספריו. לונדון היא מעבר לאופק. הכפר הוא נקודת המוקד. הטבע והגוף חלקם במתרחש אינו טפן מחלקם של האנשים. יתר על כן: הגוף מעצב את נפש האנשים. והאנשים גופלים בחשיבותם מן הגוף הסובב אותם, שהיה קיים לפנייהם ויארץ ימים אחריהם. יחסו של הרדי לטבע אינו שלו ואידיאלי, כפי שאולי נהוג להניח אצל סופרים שעיקר מעיינם הכפר. כוחות הטבע שבספרי הרדי דומים במקצת לאלה של אמילי ברונטה ב"אנקת גבהים"²); זר, לעיתים פראי ומאיים, תמיד — בלתי מאולף בידי האדם. אין לומר כי הטבע, בספרי הרדי, עוין לאדם; הוא אדיש. יש סופרים ומשוררים רבים המדגישים אספקט זה של הטבע; אך לא בתקופתו של הרדי. מבין הרומנטיקאים הוויקטוריאניים המוקדמים, אמילי ברונטה היא האחת שאצלה הטבע אינו רקע רחוק ומסגרת בלבד.

גיבוריו של הרדי אינם בעלי רצון חופשי; זכות הבחירה לא ניתנת להם. הגורל הוא השולט בחייהם. וכאן אנו נוגעים בבעיה יסודית בכתבי הסופר: הרדי הוא מורליסטן עיקש וקשוח. הוא חותר לקראת מטרתו ללא כל פניות צדדיות. מה שברצונו להביע, חשוב ורציני בעיניו עד כדי כך, שאינו מתפנה כמעט להומור ולאירוניה. ספריו רובם מזכירים טראגדיות עתיקות. אף ספר שסיומו "טוב", כלומר נישואין בין זוג הגיבורים הנכון, לפי מסורת הרומאן הבעל-ביתי, כספרו: *Under the Greenwood Tree* יש בו מיטען עצבות ורצינות. המוסר בו דוגל הרדי אינו הקונבנציה החברתית. ספרו הידוע ביותר "טס לבית ד'אורברוויל" *Tess of the d'Urbervilles* עורר סערת התנגדות בהופיעו. הספר נושא ככותרת שניה את השם "אשה טהורה", מה שהרגיו את הקהל במיוחד; להבהרת העניין נוסף, כי טס מתפתית לפוחו חושני וצבוע, המשתמש בעורמה וכוח להשגת מטרתו; היא יולדת ילד בלתי חוקי; בסיום הספר היא רוצחת את מאהבה זה, העומד בינה ובין בחיר ליבה האמיתי, ומוצאת להורג בעוונה זה. גם "ג'וד האלמוני"³) זכה לקבל פנים צוננות, בשל ההתקפה שבו על מוסד

הנישואין. אך הבעיה שהזכרנו אינה העובדה שהרדי הוא מורליסטן, אלא — הסתירה שבין מוסר המושחת על עקרונות טוב ורע, לבין פעולת גורל עיוור ואדיש. אין לומר שחוק הסיבתיות אינו פועל בספרים: יש קשר אמין בין סיבה ומסובב. אך אין כל אפשרות של בחירה. א.מ. פורסטר (4) כותב על הרדי:

"הרדי בונה את המאורעות בהדגשה על הסיבתיות. הנדבך הראשון הוא העלילה, והגיבורים מצווים להיכנע לדרישותיה. חוץ מאשר בדמותה של טס (המעוררת את הרושם שהיא גדולה מן הגורל) קו זה ביצירתו אינו מושלם. גיבוריו נתקלים בפחים ומוקשים, הם נכבלים בידיהם וברגליהם, יש הדגשה בלתי פוסקת על הגורל, ועם זאת, לאחר כל הקורבנות המובאים לה, אין אנו רואים את הפעולה כדבר חי, כמו ב"אנטיגון" או "ברניס" או "פרדס הדובד-בנים". הגורל העומד ותלוי מעלינו, — הוא השולט ונחרט בזכרון בסיפורי וואסקס. — — — במילים אחרות, הגיבורים נדרשו להיכנע במידה יתירה לעלילה; חיוניותם ירדה, הם התייבשו ונתדלדלו. זהו, כפי שנראה לי הדבר, הפגם שבסיפורי הרדי: הוא הדגיש את הסיבתיות יותר מן הראוי בצורה הספרותית שהשתמש בה".

הערתו של א.מ. פורסטר, שאנשיו של הרדי הינם ככבולי שרשראות, קולעת ביותר, והיא המחזירה אותנו לנקודת המוצא: בהיעדר חופש ההחלטה, מה ערך הטוב והרע? כוחות הגורל והמוסר אינם מגיעים לסינתזה. הם נאבקים זה בזה, או פועלים זה בצד זה ללא מגע.

"ג'וד האלמוני" נתפרסם בשנת 1896. בסדר כרונולוגי, הרי הוא הרומאן השלושה-עשר מבין ארבעה-עשר הרומאנים שהרדי פירסם. לאחר שנת 1897, שנת פירסום הרומאן האחרון שכתב, חזר לשירה. הסופר בן החמישים ושבע כתב ופירסם כמה וכמה קבצי שירה; בשנת 1904, בהיות הסופר בן שישים וארבע, החלה להופיע הדראמה האפית "השושלת" הנחשבת על-ידי המבקרים לשיא יצירתו. יש רואים את פנייתו לשירה כתוצאה מן ההתנגדות שנתקלו בה הרומאנים שכתב. אין לדעת עתה מה היתה הסיבה, אם חיצונית — תגובת קהל הקוראים, או פנימית — דחף היצירה של המשורר.

התגובה ל"ג'וד האלמוני" מובנת למדי. יש בו בספר התקפה על כמה ערכים מקודשים. החשובים שבהם — הנישואים ה"חוקיים", והלימוד ה"רשמי". ג'וד, אשר משאת ליבו היקרה ביותר הם הלימודים האוניברסיטאיים, נשאר כל ימיו אוטודידקט. תעודה ותואר רשמי אינם מכתירים את מאמציו, הגם שבקיאותו אולי אינה נופלת מזו של אלה אשר רכשוה על

שקיעתו של ג'וד האלמוני

ספסל הלימודים, בייגע והתמדה פחותים בהרבה מאלה של ג'וד. העיר כריסטמינסטר בבנייניה הגוטיים ובקולגים הרבים שלה, באה לסמל בשבילו את משאת נפשו. לעיר הקטנה יש אטרקציה מאגית כמעט לגבי ג'וד. הנער המתבגר משקיף מכפר מגוריו, מריג'ין, לעבר צריחי העיר הנשקפים באופק בימים בהירים. צעיר ומלא תקוות הוא בא להשתקע בה. המכתב שהוא מקבל מרקטור קולג' אחד כתשובה לבקשתו, מראה לו כי גואל היה בתקוותו. תוכן האיגרת היה:

” — — — כיוון שאתה מציג את עצמך כפועל, הריני מעו לחשוב שירבו סיכויי הצלחתך בחיים אם תוסיף להיות שרוי בתחומך שלך ותהיה דבק באומנותך מאשר אם תבחר לך כל דרך אחרת. זו איפוא עצתי לך. — — — ”

מהלך חייו של ג'וד בעתיד אמנם מוכיח, כי צדק בעל האיגרת. רצונו של ג'וד להשיג את מה שבתנאי חייו הקיימים היה בלתי אפשרי, לא הביא לו ברכה. כאשר הוא חוזר, אדם במיטב שנותיו, עם אשה אהובה וילדים, אך חולה ומאוכזב, שנית לכריסטמינסטר, הוא נושא את דבריו באונוני ההמון:

”שאלה קשה היא, ידידי, בפני כל איש צעיר, אם ימשיך ללא ביקורת בדרך שבה מצא את עצמו, בלא לבדוק את כשירותו לה, או יבדוק את כשירותו או נטייתו ויעצב את דרכו בהתאם לכך. אני ניסיתי לעשות את המעשה האחרון, ונכשלתי. אך אינני מודה שכשלוני מוכיח כי השקפתי היתה מוטעית, או כי הצלחתי היתה הופכת אותה להשקפה נכונה; אף כי בזה האופן מעריכים אנו ניסיונות כגון אלה היום הזה — כוונתי לומר, לא לפי החיוב המהותי שבהם, אלא לפי תוצאותיהם המקריות. אילו הייתי נעשה, בסופו של דבר, כאחד האדונים הללו הלבושים שחורים ואדומים שראינום עד כה נכנסים לכאן, היה כל אדם אומר: צאו וראו כמה השכיל צעיר זה בלכתו אחר נטיית טבעו! אך כיוון שסופי רע כתחילתי, הרי הם אומרים: מה גואל הברגש הזה בלכתו אחר שגיון לבו!

אף על פי כן, עניותי ולא רצוני היא שנכנעה לתבוסה. (ההדגשה שלי — ג.א.) — — — חש אני שמשוה אינו כשורה אי שם בנוסחאות החברתיות שלנו: מהו לא יוכלו לגלות אלא גברים ונשים שבינתם מרובה מבינתם. — — — ”
אולם מה שהסעיר ביותר את הרוחות היתה ההתקפה על הנישואין — לא “הנישואין הטבעיים”, אלא הנישואים כהסדר חברתי ודתי נוקשה. החוק

קושר את ג'וד לארבלה, הדמות הדוחה ביותר בכל מערכת דמויותיו של הרדי. אינה רעה כשם שהיא גסה, אטומת-לב ואנוכית. כל הפרטים בתיאורה דוחים, הגם שאישה נאה היא. יש קווים בתיאור, שהם ארסיים כל-כך, עד שהם מוצאים דוגמתם רק בתיאורים שכתבו נשים על נשים, ולא בתיאורים פרי עטם של גברים: כמו הצמה העבה, שארבלה מורידה אותה בערב ותולה אותה על המראה, או הגומות שהיא מעלה בלחייה בדרך מציצה, עיסוק שלא נמאס עליה כלל אף לאחר שכבר עברה מזמן את זמן פריחת הנעורים. תיאור ארבלה מוגזם בגסותו. מתקבל הרושם שהרדי הקריב כאן את האמת הפיוטית למען רעיון אבסטרקטי. ככל שדמותה של ארבלה דוחה יותר, ודמותה של סיו, אהובתו של ג'וד שאינה נישאת לו כדין וכחוק, מושכת יותר, הרי מקבלת ההתקפה על הנישואים תוקף יותר. אך, האם הסופר אינו מדגיש כאן את דעותיו הדגשה בולטת מדי — על חשבון האמת הפנימית של היצירה? לא זו בלבד שארבלה היא דמות דוחה ומגעילה, הרי אף הסיפור כיצד הצליחה להסב אליה את תשומת ליבו של ג'וד התמים לראשונה, וכיצד הצליחה להינשא לו, הוא אחד מן המכוערים בסיפורי הפיתוי (או הפיתוי ההפוך — שהרי כרגיל המפתה הוא בעל המין החזק) שבספרות. ארבלה עוסקת עם רעותיה בשטיפת קרבי חזיר בנהר; היא "מתחילה" עם ג'וד בזרקה עליו את הדבר הראשון המודמן לידה — אבר המין של חזיר זכר מגודל. אכן, איזה פרט של כיעור ריאליסטי בספר ויקטוריאני, תקופה אשר בה המילה "מכנסיים" היתה בחינת טאבו בחברה הגונה! התחלה זו, נעדרת העדינות, אם להשתמש בלשון זהירה, הולמת את טיב היחסים בין השניים, וחיי הנישואין המתפתחים מהם. אגב, אפשר כמעט לחשוך את הרדי ברתיעה יהודית מפני חזירים — מוטיב החזירים מרבה להופיע בפרשת ג'וד וארבלה. ארבלה מציגה עצמה בפני ג'וד אגב זריקת אבר הזכר של חזיר, ג'וד מנשקה לאחר רדיפה סוערת אחר חזיר שברח, הם נפרדים לאחר ששחטו יחד חזיר והדבר לא נעם לג'וד.

ג'וד הצעיר שאינו מבין ולא כלום בהוויות העולם נושא "בטעות" את ארבלה לאישה. מעשה כגון זה עלול לקרות לעלם רחוק מחיי המציאות ובקי אך בספרים. פרשת ארבלה הראשונה, נישואי הנפל הקצרים, אינם עיקר עניינו של הסופר. נישואים שלא עלו יפה והמסתיימים לאחר זמן קצר בפרידה מרצון, אינם בהכרח טרגדיה. ההתפתחות המפתיעה והמאיימת חלה דווקא לאחר שנפרד ג'וד מארבלה ומצא אושר עם סיו בת דודתו. סיו וג'וד קרובים זה לזה קירבת משפחה וקירבת נשמה. שוררת ביניהם הבנה מלאה והם מסוגלים לזכות יחד בחיים שלמים במלוא מובן המילה. והנה, ללא כל היגיון וטעם הנראים לעין, נפרדים הם לבסוף זה מזו וחוזרים כל

שקיעתו של ג'וד האלמוני

אחד אל בן זוגו הקודם. בחייהם המשותפים נרדפים הם ע"י דעותיהם הקדומות של בני האדם ומכות הגורל. סיו היא הנשברת ראשונה ודורשת מג'וד להיפרד מעליה. לאחר עזיבתו שוקע ג'וד בשתיה ובקהות החושים, הוא המצב בו מצליחה ארבלה לשאתו שנית. בעיני אלוהים ואדם ארבלה היא אשתו האמיתית של ג'וד. ארבלה, הנישאת לג'וד פעמים באמצעי תרמית, החסרה כל הבנה והערכה לטבעו של בעלה, העוזבת אותו גוסס ומשתעשעת בחגיגה ברגע מותו, שעה שאין איש על ידו היכול לתת לו טיפת מים ולהקל עליו את יסוריו האחרונים — ארבלה זו סבורה שהיא צודקת בקראה לסיו "יצאנית"; ודעת העולם תומכת בה. דעת האנשים על טיב חיי הנישואין הרגילים מזדהה עם דעתה של ארבלה:

"בעל הדירה, ששמע כי הם זוג מזור, מסופק היה אם נשואים המה כל עיקר, בפרט שראה ערב אחד את ארבלה מנשקת לג'וד לאחר שלגמה קצת ממשקה משיב נפש; והוא התעתד להודיעם שעליהם לעקור, אלא לאחר ששמעה בדרך מקרה לילה אחד שופכת על ג'וד קיתון של גידופים, ולבסוף מטילה נעל בראשו, הבחין בצביונם הרגיל של חיי הנישואים; וכיוון שהסיק שהם בוודאי אנשים מהוגנים לא אמר עוד דבר וחצי דבר." (ע' 341).

בכוח כשרונו הספרותי וכנותו מפיח הרדי חיים בסיפורו המזור של ג'וד האלמוני. כרוב גיבוריו של הסופר, אף ג'וד אינו מצליח להשיג את המטרה שהיתווה לו בחייו, והוא יורד אל הקבר כשהוא מקלל את יום היוולדו באותן מילים בהן השתמש איוב דורות לפניו. כישלון אנושי נוסף לגלריית הפורטרטים של המשורר. ג'וד לא הגיע לגדולות, נשאר אלמוני ונרמס ע"י כוחות חזקים ממנו לאין שעור. שלא כמו לאחר קריאת סיפורה של טס מבית ד'אורברוויל, שהוא ספרו המושלם ביותר של הרדי, הרי אנו שואלים עצמנו לאחר קריאת "ג'וד האלמוני" האם החיים או הסופר בלבד הם שדנו את ג'וד לכישלון.

פברואר, 1961

הערות

1. George Meredith, 1828-1909.
2. Emily Brontë: Wuthering Heights, 1847.
3. Thomas Hardy: Jude the Obscure, 1896.
4. E.M. Forster: Aspects of the Novel, 1927.